

รูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ เรื่องการประกอบอาชีพสำหรับผู้สูงอายุใน กรุงเทพมหานคร

จุฑามาศ รักเมือง และ เสาวนีย์ สิกขาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ

6/999 พหลโยธิน 52 ถนนพหลโยธิน เขตสายไหม กรุงเทพฯ 10220

*Corresponding author e-mail: Juthamard1977@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์ เพื่อ 1) ศึกษาองค์ประกอบรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง การประกอบอาชีพ 2) เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง การประกอบอาชีพสำหรับผู้สูงอายุ 3) เพื่อประเมินรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง การประกอบอาชีพสำหรับผู้สูงอายุ

ผลการวิจัยพบว่า

1. องค์ประกอบรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่องการประกอบอาชีพการแปรรูปสมุนไพรสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบและตัวชี้วัด ดังนี้ 1.การเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัย มี 9 ตัวชี้วัด 2.การเรียนรู้ด้านทักษะชีวิต มี 11 ตัวชี้วัด 3.การเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจ มี 5 ตัวชี้วัด 4.การเรียนรู้ด้านการเรียนรู้ มี 7 ตัวชี้วัด 5.การเรียนรู้ด้านสิทธิประโยชน์ มี 5 ตัวชี้วัด

2. รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่องการประกอบอาชีพสำหรับผู้สูงอายุการแปรรูปสมุนไพรประกอบด้วยด้านความเป็นไปได้ /ด้านความเหมาะสม/ ด้านความถูกต้อง/ด้านความเป็นประโยชน์ในการใช้งานจริงในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อแยกรายประเด็น พบว่า ความเป็นประโยชน์ในการใช้งานจริงของรูปแบบอยู่ในระดับมากที่สุดอยู่ในอันดับแรก

3. ประเมินรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง การประกอบอาชีพสำหรับผู้สูงอายุ พบว่ารูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่องการประกอบอาชีพสำหรับผู้สูงอายุการแปรรูปสมุนไพร อยู่ในระดับพึงพอใจมาก

คำสำคัญ : การส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ, การประกอบอาชีพสำหรับผู้สูงอายุ

JOURNAL OF INDUSTRIAL EDUCATION

URL : <http://ejournals.swu.ac.th/index.php/jindedu/issue/archive>

JOURNAL OF INDUSTRIAL EDUCATION (ISSN: 1905-9450)

FACULTY OF EDUCATION, SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY, Volume 13 No.1 January-June 2019

LEARNING MANAGEMENT MODEL ON OCCUPATIONAL FOR ELDERLY PEOPLE IN BANGKOK METROPOLIS

Juthamard Rakmuang and Sowwanee Sikkabandit

North Bangkok University

6/999 Phaholyotin 52 Phaholyotin Rd., Saimai Bangkok 10220

*Corresponding author e-mail: Juthamard1977@gmail.com

Abstract:

The objectives of this study were: 1) study elements and indicators of learning management model on occupational for elderly people in Bangkok Metropolis 2) to propose learning management model on occupational for elderly people in Bangkok Metropolis 3) to evaluate learning management model on occupational for elderly people in Bangkok Metropolis.

The study revealed that

1. The learning management model on occupational for elderly people of herb processing in Bangkok Metropolis consisted of 5 elements and indicators as follows 1) health and sanitation learning consisted of 9 indicators 2) life skills learning consisted of 11 indicators 3) economics learning consisted of 5 indicators 4) learning skills consisted of 7 indicators and 5) privilege learning consisted of 5 indicators.

2. The learning management model on occupational for elderly people in Bangkok Metropolis of herb processing in the area of possibility/suitability/correctness/practical usefulness were overall in the highest level. When considering each area individually, the practical usefulness was in the top level.

3. The evaluation on learning management model on occupational for elderly people in Bangkok Metropolis of herb processing was very satisfy level.

Keywords : Learning management model, Occupational for elderly

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 ประชากรโลกได้ก้าวเข้าสู่ภาวะวิกฤตของสังคมผู้สูงอายุ กล่าวคือ มีประชากร ผู้ที่อายุ 60 ปีขึ้นไปจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่กลุ่มประชากรเด็กและวัยรุ่นลดลง (WHO, 2000) ประเทศไทยได้ถูกจัดให้เป็นประเทศที่อยู่ในสังคมผู้สูงอายุมาตั้งแต่ พ.ศ. 2548 กล่าวคือ พ.ศ. 2548 ประเทศไทยมีประชากรผู้สูงอายุร้อยละ 10.4 พ.ศ.2549 ประเทศไทยมีประชากรผู้สูงอายุร้อยละ 10.5 และใน พ.ศ.2555 ที่ผ่านมามีผู้สูงอายุในประเทศไทยประมาณร้อยละ 12.7 ของจำนวนประชากรทั้งประเทศ ซึ่งตามคำนิยามขององค์การสหประชาชาติ (United Nation: UN) (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2555) ผู้สูงอายุเหล่านั้นมีแนวโน้มเป็นประชากรผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน หากไม่ได้รับการบริหารจัดการที่เหมาะสมอาจเป็นภาระทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และงบประมาณของรัฐได้ จำนวนประชากรวัยแรงงานที่ลดลงจะมีผลต่อผลผลิตโดยรวมของประเทศ ในขณะที่การจัดสรรทรัพยากรเพื่อผู้สูงอายุของประเทศเพิ่มขึ้น ผลกระทบต่อการจัดการด้านสังคม คือ การพึ่งพิงสมาชิกในครอบครัวที่สูงขึ้น อันเนื่องมาจากภาวะถดถอยทางกายภาพของผู้สูงอายุซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้จะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างต่อเนื่องในระยะยาว (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2555: 1) ดังนั้น ภาครัฐได้ดำเนินการจัดรูปแบบหลายโครงการและกำหนดให้หลายหน่วยงานเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสุขภาพการณืเพิ่มมากขึ้นของผู้สูงอายุ ซึ่งการดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการศึกษา และการเรียนรู้ยังไม่บรรลุเป้าหมาย การได้มาซึ่งองค์ความรู้ที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ผู้สูงอายุ และตอบสนองต่อความต้องการในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุให้ผู้สูงอายุให้มีศักยภาพและนำไปสู่การสร้างสังคมผู้สูงวัยที่มีคุณภาพนั้นมีความสำคัญ ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า การแก้ปัญหาการรองรับสุขภาพการณืเพิ่มมากขึ้นของผู้สูงอายุ ควรมีรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ เรื่องการประกอบอาชีพสำหรับผู้สูงอายุ ในกรุงเทพมหานคร เพราะรูปแบบที่เหมาะสมที่จะจัดการศึกษาแก่ผู้สูงอายุให้สามารถเรียนรู้ในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา รูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องการประกอบอาชีพสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อนำรูปแบบที่เหมาะสมนี้สามารถใช้เป็นต้นแบบขยายผลกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เกิดประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาค้นคว้ามีวัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่องการประกอบอาชีพ
2. เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง การประกอบอาชีพสำหรับผู้สูงอายุ
3. เพื่อประเมินความพึงพอใจรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง การประกอบอาชีพ

ความสำคัญของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ให้ประโยชน์อะไรบ้าง เช่น

1. ได้รูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ เรื่องการประกอบอาชีพสำหรับผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร
2. สามารถนำรูปแบบไปจัดการส่งเสริมการประกอบอาชีพผู้สูงอายุที่จะเพิ่มมากขึ้น ให้สามารถประกอบอาชีพได้

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยมีขอบเขตการวิจัยดังนี้ คือ

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ผู้สูงอายุเรื่องการประกอบอาชีพ การแปรรูปแบบในประเทศไทย โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ประชากรในกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในระยะที่ 1 การศึกษาสภาพ ปัญหาและความต้องการการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพรในประเทศไทย ดังนี้

1.1 ประชากร (Population) คือ ประชากรในกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย

1.1.1 กลุ่มผู้สูงอายุ

1.1.2 กลุ่มบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ ครูผู้สอน/วิทยากร ผู้บริหารสถานศึกษาหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.เขต) สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษา ตามอัธยาศัย (กศน.) กรุงเทพมหานคร

1.2 กลุ่มตัวอย่าง (Sample) คือ กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มบุคลากรทางการศึกษาในกรุงเทพมหานคร จากนั้นผู้วิจัยจึงทำการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 80 คนดังนี้โดยกำหนดเป็น กลุ่มผู้สูงอายุ 50 คน และ กลุ่มบุคลากรทางการศึกษา จำนวน 30 คน ได้แก่ ครูผู้สอน/วิทยากร จำนวน 10 คน ผู้บริหารสถานศึกษาหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจำนวน 10 คน และผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.เขต) จำนวน 10 คน สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษา ตามอัธยาศัย (กศน.) กรุงเทพมหานคร

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในระยะที่ 2 การนำเสนอรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพรในกรุงเทพมหานคร ดังนี้

2.1 ประชากร (Population) คือ กลุ่มบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ ครูผู้สอน/วิทยากร ผู้บริหารสถานศึกษาหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.เขต) สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) กรุงเทพมหานคร

2.2. กลุ่มตัวอย่าง (Sample) คือ กลุ่มบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ ครูผู้สอน/วิทยากร จำนวน 5 คน ผู้บริหารสถานศึกษาหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จำนวน 5 คน และผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.เขต) จำนวน 5 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 15 คนโดยกำหนดเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ได้มาโดยเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในระยะที่ 3 การประเมินรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพรในกรุงเทพมหานคร ดังนี้

3.1 ประชากร (Population) คือ กลุ่มบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ ครูผู้สอน/วิทยากร ผู้บริหารสถานศึกษาหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.เขต) สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) กรุงเทพมหานคร

3.2 กลุ่มตัวอย่าง (Sample) คือ กลุ่มบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ ครูผู้สอน/วิทยากร ผู้บริหารสถานศึกษาหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษา ตามอัธยาศัย (กศน.) กรุงเทพมหานคร จำนวน 24 คน ได้มาโดยการสุ่มกลุ่มตัวอย่างอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยกำหนดเป็น ครูผู้สอน/วิทยากร จำนวน 8 คน ผู้บริหารสถานศึกษาหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จำนวน 8 คน และผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.เขต) จำนวน 8 คน

ระยะเวลาการดำเนินการ

การวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการในช่วงเดือน มกราคม พ.ศ. 2561- มกราคม พ.ศ. 2562

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่องการประกอบอาชีพการแปรรูปสมุนไพร มีตัวแปรที่ศึกษาประกอบด้วย ดังนี้

1. ตัวแปรอิสระได้แก่ รูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ เรื่องการประกอบอาชีพการแปรรูปสมุนไพร
2. ตัวแปรตาม ได้แก่ ผลการประเมินรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ เรื่องการประกอบอาชีพการแปรรูปสมุนไพร

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้

อุทุมพร จามรมา (2541) ได้ให้ความหมายของรูปแบบ หมายถึงโครงสร้างของความเกี่ยวข้องของหน่วยต่างๆ หรือตัวแปรต่างๆ ดังนั้น รูปแบบจึงน่าจะมีมากกว่าหนึ่งมิติ หลายตัวแปร และตัวแปรต่างๆ มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันในเชิงความสัมพันธ์และเชิงเหตุและผล

บุญชม ศรีสะอาด (2549: 2-7) ได้กล่าวว่า การวิจัยโดยใช้รูปแบบจำแนกออกได้เป็น 2 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกเป็นการสร้างหรือพัฒนารูปแบบ ขั้นที่สอง เป็นการทดสอบความเที่ยงตรง (Validity) ของรูปแบบ

คีฟส์ (Keeves. 1998: 560) กล่าวว่า รูปแบบที่ใช้ประโยชน์ได้ควรจะมีข้อกำหนด (Requirement) 4 ประการ คือ 1) รูปแบบ ควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง (Structural Relationship) 2) รูปแบบ ควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้น ซึ่งสามารถถูกตรวจสอบได้โดยการสังเกต 3) รูปแบบ ควรจะต้องระบุ หรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา 4) รูปแบบ ควรเป็นเครื่องมือในการสร้างความคิดรวบยอด (Concept) ใหม่ และการสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรใหม่ ซึ่งจะเป็นการเพิ่มองค์ความรู้ (Body of Knowledge) ในเรื่องที่กำลังศึกษา

พูลสุข หิงคานนท์ (2540: 53) สรุปว่า รูปแบบที่ดีจะเปรียบเสมือนสิ่งที่ทำให้ผู้สนใจศึกษาในเรื่องใด ๆ ได้รับความเข้าใจเป็นเบื้องต้นก่อนการศึกษาในแนวคิดต่อไป

อาชีพ การแปรรูปสมุนไพร

อาชีพ คือการทํามหาภินของมนุษย์ เป็นการแบ่งหน้าที่การทำงานของคนในสังคม และทำให้ดำรงอาชีพในสังคมได้ บุคคลที่ประกอบอาชีพจะได้ค่าตอบแทน หรือรายได้ที่จะนำไปใช้จ่ายในการดำรงชีวิต และสร้างมาตรฐานที่ดีให้แก่ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ

การแปรรูปสมุนไพร

สมุนไพร คือ ของขวัญที่ธรรมชาติมอบให้กับมวลมนุษยชาติ คนไทยไม่เพียงแต่ใช้สมุนไพรเป็นยารักษาโรคเท่านั้น แต่นำมาดัดแปลงเพื่อบริโภคในรูปของอาหารและเครื่องดื่มสมุนไพรบำรุงสุขภาพ ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยนั้นมรดกฐานมานานนับร้อยนับพันปี อารยธรรมต่างๆ ที่ถือเป็นเอกลักษณ์ในการแสดงถึงเผ่าพันธุ์ และความเป็นผู้เจริญแล้ว สิ่งหนึ่งที่แสดงออกมาได้เป็นอย่างดีก็คือ ศิลปะที่ผสมผสานและผูกพันอยู่ในการใช้ชีวิตประจำวันของคนไทยนั่นเอง ศิลปะเหล่านี้รวมถึงการกินด้วยอาทิ เช่น การตั้งสำรับและการประกอบจัดอาหาร ก็ไม่เพียงเพื่อความอร่อยลิ้นอย่างวิเศษเพียงประการเดียว ยังมีความสวยงามในการจัดแต่งเป็นองค์ประกอบของอาหารให้งามตายิ่งขึ้นไปอีก จึงไม่น่าแปลกเลยที่อาหารและเครื่องดื่มของไทยนั้นจะแฝงไว้ด้วยเจตนารมณ์ให้ ผู้บริโภคได้ซึมซับทั้งรสชาติและคุณประโยชน์ไปพร้อมๆ การแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพร คือ การเปลี่ยนแปลงสถานะของสมุนไพร ให้แตกต่างไปจากเดิม เพื่อประโยชน์ในการใช้งานที่หลากหลายมากขึ้น สมุนไพรมีหลายชนิด และมีสรรพคุณทางยาที่แตกต่างกัน ดังนั้นการศึกษารูป รส กลิ่น สี และชื่อสมุนไพร จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญ เพื่อให้การแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรมีคุณภาพดี ตลอดจนการเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพใกล้เคียงผลิตภัณฑ์เดิมมากที่สุด เนื่องจากผลิตภัณฑ์บางประเภทไม่สามารถคงสภาพอยู่ได้นาน การแปรรูป จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญมากขึ้น เพื่อให้เกิดผลดีต่อการแปรรูป คงไว้ซึ่งคุณค่าและสรรพคุณที่ดีของพืชสมุนไพร

แนวคิด/ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

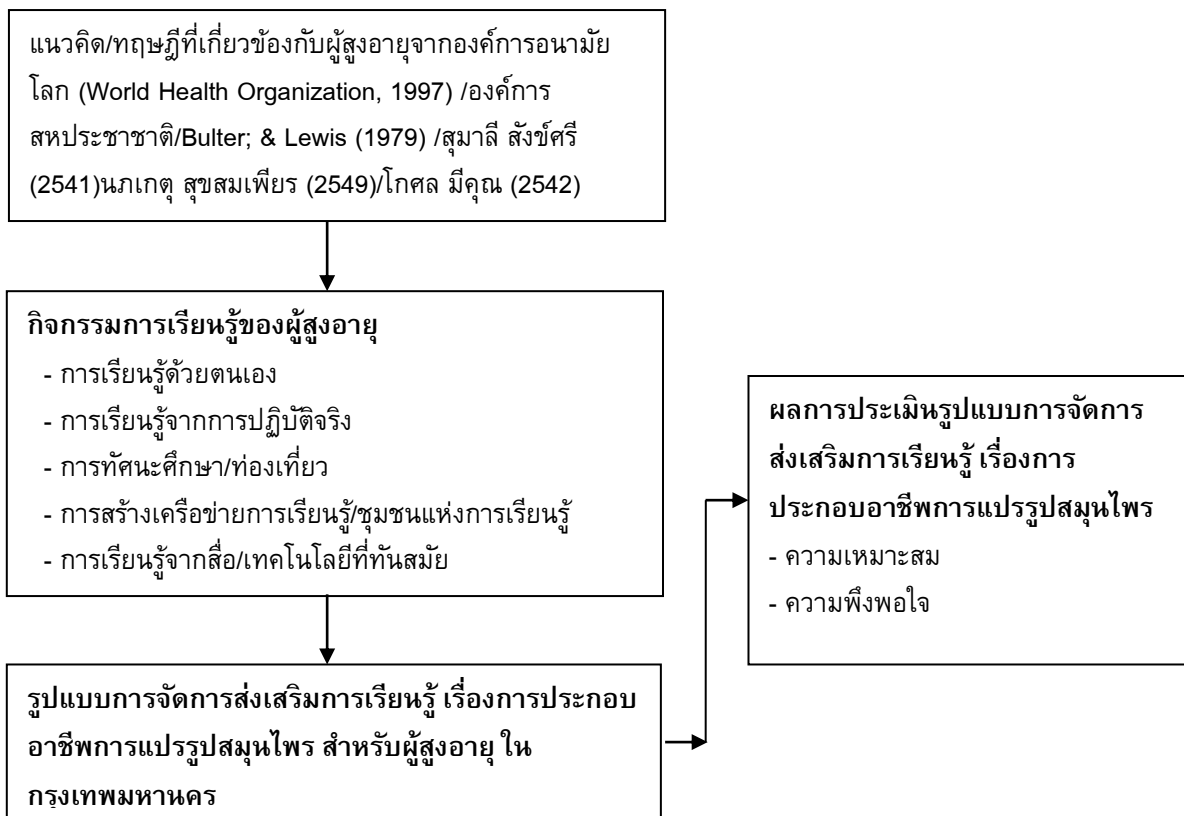
สุมาลี สังข์ศรี (2550: 5) ได้สรุปความหมายของผู้สูงอายุ คือ บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เป็นผู้มีสรีระร่างกาย สภาพจิตใจ สติปัญญา เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ลดประสิทธิภาพลง

คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติได้กำหนดไว้ใน พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 (2546: 1) โดยให้คำจำกัดความไว้ว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุ 60 ปี บริบูรณ์ ขึ้นไปและมีสัญชาติไทย

พิชญพงษ์ จิระโกคานนท์ (2553: 52) ได้อธิบายความหมายและองค์ประกอบผู้สูงอายุ ว่าหมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป โดยมีองค์ประกอบที่มีการเปลี่ยนแปลงของร่างกายและจิตใจไปในทางที่เสื่อมลง มีบทบาททางสังคมและกิจกรรมในการประกอบอาชีพลดลง สำหรับประเทศไทยก็ได้มีการบัญญัติคำว่า “ผู้สูงอายุ” ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2525 ในการประชุมระหว่างแพทย์อาวุโส และผู้สูงอายุจากวงการต่างๆ และเพื่อให้สอดคล้องกับการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ จึงกำหนดให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไปและใช้เป็นเกณฑ์ในการเกษียณอายุสำหรับข้าราชการด้วย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเพื่อศึกษารูปแบบและประเมินรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพรในกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิด/ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย เรื่อง รูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพรในกรุงเทพมหานคร ดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

กระบวนการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการ โดยนำเสนอเป็นขั้นตอนการดำเนินการที่สะท้อนภาพของการวางแผนการดำเนินการ การพัฒนาเครื่องมือ การหาประสิทธิภาพของเครื่องมือก่อนการนำไปวิจัย ดำเนินการทดลองและการวิเคราะห์และประเมินผล

- ขั้นที่ 1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ขั้นที่ 2. การพัฒนาเครื่องมือ
- ขั้นที่ 3. การหาประสิทธิภาพเครื่องมือ
- ขั้นที่ 4. การดำเนินการทดลอง
- ขั้นที่ 5. การวิเคราะห์และประเมินผล

ผลการวิจัย

1. องค์ประกอบของรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่องอาชีพการแปรรูปสมุนไพรในกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบและตัวชี้วัด ดังนี้องค์ประกอบที่ 1 การเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัยมี 9 ตัวชี้วัดองค์ประกอบที่ 2 การเรียนรู้ด้านทักษะชีวิตมี 11 ตัวชี้วัด องค์ประกอบที่ 3 การเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจ 5 ตัวชี้วัด องค์ประกอบที่ 4 การเรียนรู้ด้านการเรียนรู้มี 7 ตัวชี้วัดองค์ประกอบที่ 5 การเรียนรู้ด้านสิทธิประโยชน์มี 5 ตัวชี้วัด

ด้านที่ 1 การเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัยของร่างกายประกอบด้วย 9 ตัวชี้วัด

1. มีความรู้เรื่องอาหารสำหรับผู้สูงอายุ ที่เหมาะสมแต่ละช่วงอายุ
2. มีการเลือกรับประทานอาหารที่ถูกต้องตามหลักโภชนาการ
3. มีกิจกรรมการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ และเหมาะสมตามช่วงอายุ
4. มีการดูแลสุขภาพโดยการตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ
5. มีความสนใจ ดูแลสุขภาพเพื่อการป้องกันโรคต่างๆ ที่จะเกิดกับผู้สูงอายุในแต่ละช่วงวัย
6. มีการตรวจร่างกาย และป้องกันปัญหาโรคเรื้อรัง และโรคติดต่อสำหรับผู้สูงอายุ
7. มีการพักผ่อนนอนหลับ ที่เหมาะสมตามวัยของผู้สูงอายุ
8. มีการห้องค์ความรู้เกี่ยวกับมลพิษของสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต
9. มีการจัดสภาพแวดล้อม ที่อยู่อาศัยเพื่อความปลอดภัยสำหรับผู้สูงอายุ

ด้านที่ 2 การเรียนรู้ด้านทักษะชีวิตประกอบด้วย 11 ตัวชี้วัด

1. มีการพัฒนาด้านฝึกจิต ฝึกสมาธิ สวดมนต์ อย่างสม่ำเสมอ และเหมาะสม
2. มีการศึกษาธรรมะเพื่อเข้าใจชีวิตในวัยสูงอายุ
3. ฝึกพฤติกรรมให้คิดบวก สนุกสนาน ยิ้มง่าย ผ่อนคลายอย่างสม่ำเสมอ
4. ฝึกยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจของตนเอง
5. มีการสร้างความเข้มแข็งทั้งกายและใจเพื่อเผชิญกับการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก
6. มีการเรียนรู้วิธีการปรับตัว ด้านสุขภาพของจิตใจอย่างสม่ำเสมอ ต่อเนื่อง
7. ส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนภายในครอบครัวหรือญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้าน
8. เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มหรือชมรมของผู้สูงอายุ ที่จัดตั้งขึ้นทั้งของภาครัฐและเอกชน
9. มีส่วนร่วมทำงานกับสังคมและการเป็นอาสาสมัครหรือจิตอาสาตามความเหมาะสม
10. ฝึกการทำงานอดิเรกตามความสนใจ
11. มีการฝึกการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสาร การดูแลตนเองและการเดินทาง

ด้านที่ 3 การเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจประกอบด้วย 5 ตัวชี้วัด

1. มีการวางแผนและการจัดทำแผนการเก็บทรัพย์สิน และการออมเงินตามความเหมาะสม
2. มีความรู้เรื่องการลงทุนโดยการวิเคราะห์บนพื้นฐานของความเสี่ยง
3. มีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของการดำเนินชีวิตประจำวัน
4. ส่งเสริมให้มีการหารายได้เสริมตามความสมัครใจ
5. ส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมโดยวิทยากรผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้คำปรึกษากับผู้สูงอายุ

ด้านที่ 4 การเรียนรู้ด้านการเรียนรู้ประกอบด้วย 7 ตัวชี้วัด

1. มีการพัฒนาวิธีการเรียนรู้ เช่น ทักษะการอ่าน ทักษะการฟัง การค้นคว้าด้วยคอมพิวเตอร์ ฯลฯ
2. มีความสามารถในการใช้แหล่งการเรียนรู้ต่างๆ เช่น การใช้ห้องสมุด การใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน การใช้คอมพิวเตอร์ ฯลฯ
3. ส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตนเองทั้งด้านสุขภาพ การปรับตัว การออม ตามความสนใจ
4. สนับสนุนให้มีการส่งเสริมการเรียนรู้จากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน
5. มีการใช้เวลาว่างในวัยสูงอายุตามความสนใจ
6. มีการฝึกนิสัยการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง
7. มีการจัดกิจกรรมทัศนศึกษาและการจัดประชุมสัมมนาสำหรับผู้สูงอายุ

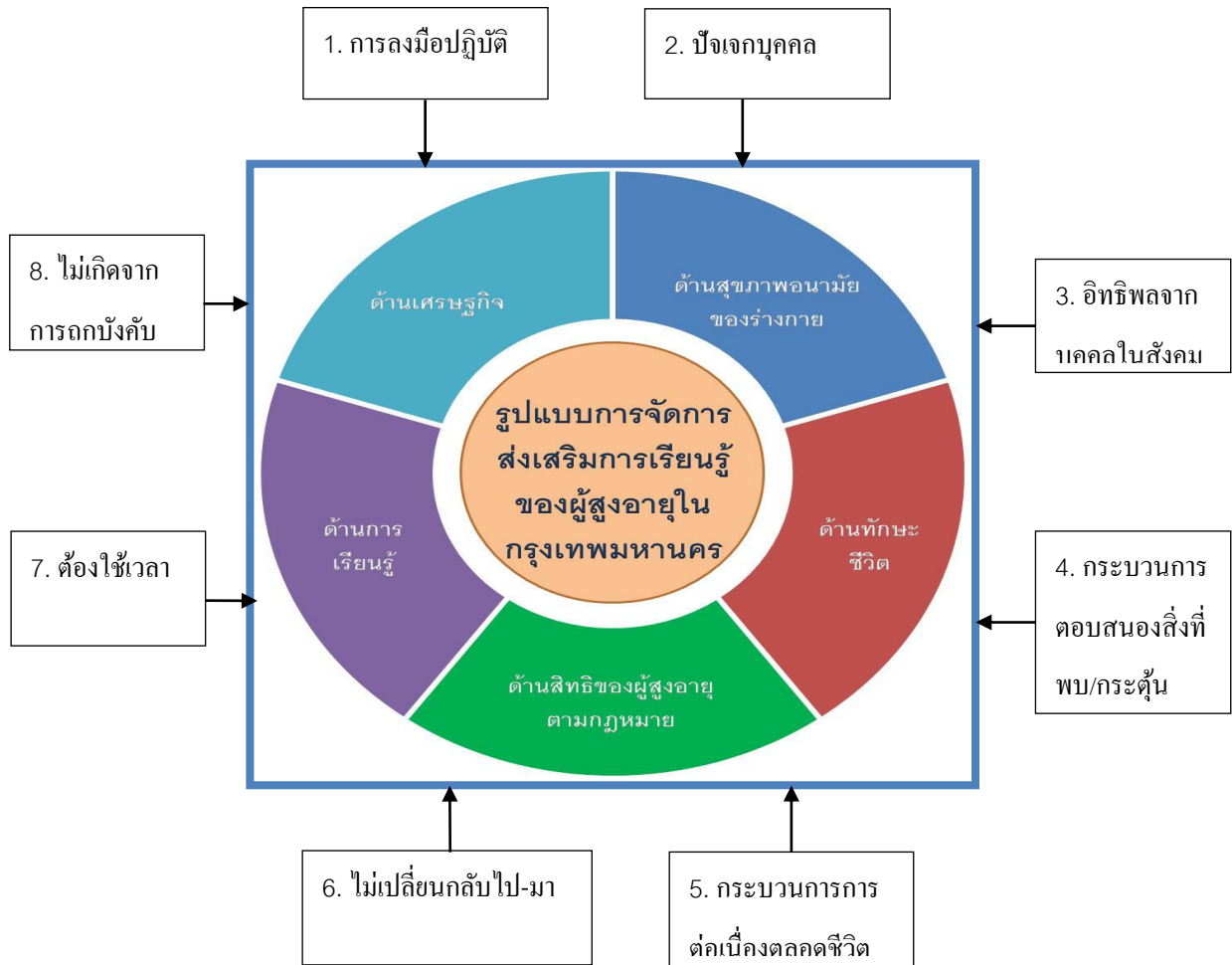
ด้านที่ 5 การเรียนรู้ด้านสิทธิประโยชน์ ประกอบด้วย 5 ตัวชี้วัด

1. ส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับ พ.ร.บ.ผู้สูงอายุในเรื่องที่เกี่ยวข้องตามความเหมาะสม
2. ให้ความรู้เกี่ยวกับการทำพินัยกรรมและการจัดการมรดก
3. ส่งเสริมเกี่ยวกับการทำพินัยกรรมชีวิต (หนังสือแสดงเจตนาปฏิเสธรักษาการรักษาของผู้ป่วยระยะสุดท้าย)
4. ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีความรู้และความเข้าใจ เกี่ยวกับกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน
5. การได้รับรู้สิทธิในการได้รับค่าสวัสดิการจากรัฐ

2. รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่องการประกอบอาชีพการแปรรูปสมุนไพร โดยรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ประกอบด้วยทำให้ความรู้ดังนี้คือ การเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัย การเรียนรู้ด้านทักษะชีวิต การเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจ การเรียนรู้ด้านการเรียนรู้ และการเรียนรู้ด้านสิทธิประโยชน์ ดังภาพประกอบ 2

3. การประเมินรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่องการประกอบอาชีพการแปรรูปสมุนไพรสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วยด้านความเป็นไปได้ /ด้านความเหมาะสม/ ด้านความถูกต้อง/ด้านความเป็นประโยชน์ในการใช้งานจริงในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อแยกรายประเด็น พบว่า ความเป็นประโยชน์ในการใช้งานจริงของรูปแบบอยู่ในระดับมากที่สุดอยู่ในอันดับแรกในกรุงเทพมหานคร ด้านความเป็นไปได้ /ด้านความเหมาะสม/ ด้านความถูกต้อง/ด้านความเป็นประโยชน์ในการใช้งานจริง ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.54$, S.D.= .52) เมื่อแยกรายประเด็น พบว่า ความเป็นประโยชน์ในการใช้งานจริงของรูปแบบ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.57$, S.D.= .55) อยู่ในอันดับแรกรองลงมา คือ ด้านความถูกต้องของรูปแบบ ด้านความเป็นไปได้ของรูปแบบและด้านความเหมาะสมของรูปแบบ อยู่ในระดับมากที่สุด เรียงลงมาตามลำดับ

ภาพประกอบ 2 รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่องการประกอบอาชีพ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพ ปัญหาและความต้องการการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพร ใน กรุงเทพมหานคร โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อแยกรายด้าน พบว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการการเรียนรู้ด้านสุขภาพ อนามัยของร่างกาย อยู่ในระดับมาก เป็นอันดับแรก รองลงมาคือ ด้านสิทธิของผู้สูงอายุตามกฎหมาย ด้านเศรษฐกิจ ด้าน ทักษะชีวิต และด้านการเรียนรู้ เรียงลงมาตามลำดับ เนื่องจากผู้สูงอายุส่วนใหญ่ ต้องการได้รับการพัฒนาทักษะในการ เรียนรู้ ผู้สูงอายุมองเห็นความสำคัญ และความจำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาทักษะในการเรียนรู้ เพื่อการดำรงชีวิตใน สังคมได้อย่างมีความสุข สอดคล้องกับผลการวิจัยของ อาชญญรัตน์นอบล และคณะ. (2552)ที่พบว่าความต้องการที่สำคัญ ที่สุดและมีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ คือด้านการศึกษา เนื่องจากผู้สูงอายุมีความต้องการที่จะได้รับทราบ ข่าวสาร ข้อมูล ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ดังนั้น การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จึงเป็น ส่วนสำคัญในการให้การศึกษาให้กับผู้สูงอายุ และสอดคล้องกับทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory) ของนิวการ์เทน (Neugarten. 1968) ที่เชื่อว่าผู้สูงอายุจะยังพบปะติดต่อกับกิจกรรมในสังคมต่อเนื่องตามปัจจัย สิ่งที่ชอบ คำนิยม ความเชื่อ ลักษณะบุคลิกภาพของผู้สูงอายุเอง หากผู้สูงอายุมีความพอใจ

2. องค์ประกอบของรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพรใน กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ดังนี้ 1) การเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัย 2) การเรียนรู้ด้านทักษะชีวิต 3) การเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจ 4) การเรียนรู้ด้านการเรียนรู้ 5) การเรียนรู้ด้านสิทธิประโยชน์ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการตามกรอบ

การวิจัย เพื่อให้ได้รูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพรในกรุงเทพมหานคร ที่สถานศึกษาหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สามารถนำไปใช้ในทางปฏิบัติได้ สอดคล้องกับ ที่ สโตเนอร์และเวนเคิล (Stoner; &Wankel. 1986: 12) ได้กล่าวว่า รูปแบบเป็นแบบจำลองความจริงของปรากฏการณ์ เพื่อให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนของปรากฏการณ์นั้นได้ง่ายขึ้น และสอดคล้องกับ บาร์โดและฮาร์ทแมน (Bardo; & Hartman. 1982) ที่ว่ารูปแบบ เป็นชุดของข้อความเชิงนามธรรมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เราสนใจ เพื่อใช้ในการนิยามคุณลักษณะ หรือบรรยายคุณลักษณะนั้น ๆ หรือเป็นชุดของแนวคิดที่ได้เรียบเรียงไว้ในลักษณะโครงสร้างอย่างเป็นระบบและมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงาน กลยุทธ์พื้นฐาน เงื่อนไข และข้อจำกัดในการนำรูปแบบไปใช้ และสมาน อัสวภูมิ (2537: 17) กล่าวว่า ในการกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบว่าจะประกอบไปด้วยอะไรบ้างนั้น และมีจำนวนเท่าใด มีโครงสร้างและความสัมพันธ์กันอย่างไรบ้างนั้น ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่เรากำลังศึกษา หรือกำลังจะออกแบบแนวความคิด ทฤษฎี และหลักการในการกำหนดรูปแบบนั้น เป็นหลักสำคัญ

3. ผลการประเมินรูปแบบการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพรในกรุงเทพมหานคร โดยมีกรตรวจสอบรูปแบบ 4 ประเด็น คือ 1) ความเป็นไปได้ของรูปแบบ 2) ความถูกต้องของรูปแบบ 3) ความเหมาะสมของรูปแบบ และ 4) ความเป็นประโยชน์ของรูปแบบ พบว่า บุคลากรทางการศึกษาได้ประเมินรูปแบบถึงความเป็นไปได้ เหมาะสม ถูกต้อง และการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง สอดคล้องกับ MadausSeriven and Stufflebeam. (1983: 399 - 402) ได้กล่าวถึงการประเมินรูปแบบว่า มีการประเมินรูปแบบ 4 ประเด็น คือ 1) มาตรฐานด้านความเป็นไปได้ (Feasibility Standards) เป็นการประเมินความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติจริง 2) มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์ (Utility Standards) เป็นการประเมินการสนองต่อความต้องการของผู้ใช้รูปแบบ 3) มาตรฐานด้านความเหมาะสม (Propriety Standards) เป็นการประเมินความเหมาะสมทั้งในด้านกฎหมายและศีลธรรมจรรยา 4) มาตรฐานด้านความถูกต้องครอบคลุม (Accuracy Standards) เป็นการประเมินความน่าเชื่อถือและได้สาระครอบคลุมถ้วนตามความต้องการอย่างแท้จริง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ขวัญใจ อุณหวัฒน์ไพบุลย์ และคณะ ที่ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมอาชีพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผลการประเมินพบว่ารูปแบบการส่งเสริมอาชีพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พัฒนาขึ้นเป็นที่ยอมรับของผู้เชี่ยวชาญ

สรุปผลการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพรในกรุงเทพมหานครที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ไปทดลองใช้แล้วนำผลมาพัฒนาปรับปรุงแบบในแต่ละองค์ประกอบให้สมบูรณ์ใช้ได้ และเหมาะสมตามสภาพที่เป็นจริง
2. ผู้บริหารศูนย์การศึกษาฯ ควรนำรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพรในกรุงเทพมหานครไปประยุกต์ใช้ในการบริหารศูนย์ฯ โดยปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละศูนย์
3. เนื่องจากผู้สูงอายุมีความต้องการความต้องการด้านการเรียนรู้ หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบควร สอบถาม/สำรวจ จัดกิจกรรมให้ครอบคลุมทั้งการเรียนรู้ในด้านการดูแลสุขภาพอนามัย มีเวทีถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับการประสบความสำเร็จทางด้านการดูแลสุขภาพให้กับประชาชนใน
4. ส่งเสริมการจัดทำกรอบการติดตามผลและประเมินผลการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาและการกิจกรรมการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ โดยเน้นการประเมินตามสภาพจริงที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการนำรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพรในกรุงเทพมหานคร ไปทดลองใช้เพื่อสรุปผลที่เกิดขึ้นในแต่ละองค์ประกอบให้มีความถูกต้องเหมาะสมยิ่งขึ้น
2. ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อติดตามผลของรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเรื่อง อาชีพการแปรรูปสมุนไพรในกรุงเทพมหานคร ที่ได้พัฒนาขึ้นในครั้งนี้

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จด้วยดีเนื่องจากผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์อย่างสูงยิ่งจากประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ รศ.ดร.เสาวณีย์ สิกขาบัณฑิต และกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.ขวัญหญิง ศรีประเสริฐภาพ อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลและเสนอความคิดเห็นตลอดถึงข้อเสนอแนะในการเก็บเครื่องมือในงานวิจัย งานวิจัยดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยครบถ้วนตามกระบวนการที่สมบูรณ์

บรรณานุกรม

- โกศล มีคุณ. (2542). การใช้และการผลิตผลงานวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์เพื่อประโยชน์แก่สังคมไทยในหลักสูตรการฝึกอบรมการวิจัยขั้นสูงแบบบูรณาการทางพฤติกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยแม่บท.
- ขวัญใจ อุณหวัฒน์ไพบลูย์ และคณะ. (2558). การพัฒนาแบบการส่งเสริมอาชีพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. วารสารวิชาการอุตสาหกรรมศึกษา. ปีที่ 9 ฉบับที่ 1. มกราคม – มิถุนายน. หน้า 34-45
- นภเกตุ สุขสมเพียร. (2549). รูปแบบการจัดการศึกษาหลังเกษียณอายุสำหรับข้าราชการพลเรือนไทย. ปรินญาณิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุสิตบัณฑิต. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทร-วิโรฒ.
- พระราชบัญญัติผู้สูงอายุแห่งชาติ สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ (2546). กรุงเทพฯ : (ม.ป.ท.).
- พิษณุพงษ์ จิระโกคานนท์. (2553). ความคิดเห็นและความต้องการของผู้สูงอายุต่อการเรียนคอมพิวเตอร์: กรณีศึกษาสมาชิกชมรมผู้สูงอายุเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร. สารนิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาการบริหารละนโยบยาสวัสดิการสังคม. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พูนสุข หิงคานนท์. (2540). การพัฒนาแบบการจัดการของวิทยาลัยพยาบาล กระทรวง สาธารณสุข วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุสิตบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมาน อัสวภูมิ. (2537). การพัฒนาแบบการบริหารการประถมศึกษาระดับจังหวัด. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2554). รายงานสถิติประชากรและเคหะ. สืบค้นเมื่อ 21 สิงหาคม 2560 จาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/population.html>
- สุมาลี สังข์ศรี. (2540). การศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุโดยประยุกต์ใช้วิธีการศึกษาทางไกล. กรุงเทพฯ : 9119 ผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทุมพร จามรมาน (2541) “โมเดลคืออะไร” วารสารวิชาการ มีนาคม, 22-25
- Bardo. J. W. and Hartman, J. J. (1986). Urban Society: A Systematic Introduction. U.S.A.: F. E. Peacock publishers.
- Bulter, R.; & Lewis, M. (1979). Aging and Mental Health Positive Psychosocial Approaches. St. Louis, Missouri: C.V. Mosby.
- Keeves, Peter J. (1988). Educational Research, Methodology, and Measurement: An International Handbook. Oxford: Pergamon Press.

- Madaus, G. F.; Scriven, M. S.; & Stufflebeam, D. L. (1983). Evaluation Models Viewpoints on Educational and Human Services Evaluation. 8th ed. Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.
- Stoner, A.F., & Wankel, C. (1986). Management. 3rd ed. New Delhi : Prentice – Hill.
- United Nations. (2008). UN E - Government Survey 2008 from E -Government to Connected Governance. Department of Economic and Social Affairs. United Nations Publication. New York.
- World Health Organization (WHO). (1994). Community Based Rehabilitation and the Health Care Referral Services: A Guide for Programme Managers. Geneva, Switzerland.